

Moderna država: oblikovalka nacije ali uničevalka nacij

O moderni »nacionalni državi« so bili preleti potoki znanstvenega in političnega črnila (Almond in Coleman, 1960; Coleman, 1958; Coleman in Rosberg, 1964; Connor, 1990; Deutsch, 1966; Deutsch in Foltz, 1963; Emerson, 1960; Gellner, 1982; Hodgkin, 1956; Huntington, 1968; Masur, 1966; Seton-Watson, 1977; Smith, 1979, 1981; Snyder, 1976; Tilly, 1975; Tiryakian in Rogowski, 1985; Wallerstein, 1967; Whitaker, 1962). Izrazita prodržavna usmerjenost, ki veje iz večine omenjene literature, pogosto ni bila pripoznana, ker je osnovne premise teh avtorjev, namreč da suverenost pripada državi, implicitno zagovarjal širok politični spekter od klasičnih liberalcev do marksistov. Moj prijem je, če sem iskren, anarhističen. Preprosto rečeno, moje teze so, da je proces, ki ga evfemistično opisujejo kot proces oblikovanja nacije, pravzaprav v večini primerov proces uničevanja nacije; da večina t.i. »nacionalnih držav« to sploh niso; in da je moderni nacionalizem v najboljšem primeru načrt za etnocid, v najslabšem pa za genocid.

Naj za začetek navedem nekaj pogosto le posredno omenjenih premis prevladujoče tradicije o suverenosti države v literaturi o nacionalizmu, ki jih bom nato spodbijal:

1. Države so neizogibne. Potrebne so za vzdrževanje miru.
2. Stabilni politični režim morajo temeljiti na legitimnosti. Nasilje je nezanesljiva osnova državištva.
3. Večje države so boljše od manjših, ker so v ekonomskem smislu bolj sposobne za življenje. »Balkanizacija« in »tribalizem« sta zlo. Oblikovanje nacije je pozitiven proces.
4. Ker naj bi bile države politični organ nacije, je najboljše, da se njihove trditve o lastni legitimnosti ne preiskuje preveč natančno. Razlika med državo in nacijo je najbolj zasenčena s trditvijo, ki brez razlike vse države imenuje »nacionalne države« (razen držav, ki človeku niso najbolj všeč).

Moj odgovor na te premise:

1. Države povsem očitno niso neizogibne. Obstajajo le približno 7000 let znotraj celotne zgodovine človeštva. Kot vrsta smo milijone let čisto dobro živeli brez držav. Zakaj naj bi jih nenadoma potrebovali? Res je, da so bile v novejši zgodovini človeštva države pogubno uspešne, saj konstituirajo učinkovit način organiziranja prisile in nasilja. Družbe, organizirane v državo, so na splošno prevladale nad družbami, ki niso organizirane v državo, in so z osvajanjem naglo rasle. Ko se v neki regiji vzpostavi država, tipično osvaja svoje sosede, ki niso organizirani v državo ali pa jih prisili, da vzpostavijo državo kot samoobrambno sredstvo. Kajpada velike države hlastno goltajo male države, tako da je obči trend v zgodovini oblikovanje vse večjih držav. Edina neizogibna stvar pri vsem tem je prednost, ki jo imajo tisti, ki bolje organizirajo kolektivno nasilje. Države, daleč od tega, da bi vzdrževale mir, se spuščajo v vojno s svojimi sosedi in parazitirajo lastne državljanke z ustrahovanjem. Naj navedem, če že ne definicije države, pa vsaj primeren opis tega, kar mnoge države najpogosteje počnejo: države so ubijalski stroji, ki jih

* Dr. Pierre L. van den Berghe, prof. v Seattleu, Washington

vodi majhna skupina z namenom, da bi kradla večini. Država je v resnici veliko krdelo ali mafija, ki pleni svoje tekmece in izterja »denar za zaščito« od svojih državljanov s tem, da uporablja nasilje ali grozi z njim. Nasprotno, krdela ali mafije so embrionične države.

2. Legitimnost je v najboljšem primeru varljiv koncept. Temelji na ideologiji, ki si jo je izmislila država, da bi upravičila svoj obstoj in da bi zakrinkala svojo parazitsko, izkoriščevalsko in tiransko naravo. Največ, kar lahko rečemo o legitimnosti je, da, v tolikšni meri, kolikor ljudje verjamejo v ideologijo o državi, država lahko ekonomizira uporabo represivnega nasilja. Vendar pa je malo verjetno, da bi države lahko kar naprej vodile za nos večino ljudi in da bi dominacija države temeljila v prvi vrsti na legitimnosti. Mnoge demokracije, ki so se same označile kot take (npr. stare Atene, Združene države Amerike, Izrael, Južna Afrika) so bile ali so vladavina manjšine ali »Herrenvolk« demokracije, kakor jih sam imenujem, kjer so politične pravice omejene s starostjo, spolom, pravnim statusom, veroizpovedjo, raso ali etnično pripadnostjo. Te države niso vladale s soglasjem tistih, ki so jim vladale, ampak s soglasjem vladarjev. Sužnji Georgea Washingtona ali Thomasa Jeffersona niso podpisali Deklaracije o neodvisnosti ali glasovali za ustavo. Moč države v končni posledici temelji na nasilju ali na grožnji z nasiljem. Umor in kraja tičita v samih koreninah državnštva. Trditve o legitimnosti so zgolj racionalizacije, ki služijo samim sebi in ki jih izražajo tisti, ki so zainteresirani za prikrivanje prisilne in parazitske narave države.

3. Če ima človek rad državo, potem je jasno, da ima tudi rad velike in močne države. O sposobnosti za ekonomsko življenje ali o »gospodarstvih velikega obsega« govorijo le zato, da bi preprečili razpad velikih držav. Svetovna mafija ali elite, ki imajo nadzor nad državo in ki imajo napačno ime »Združeni narodi«, na primer kar naprej zborujejo, da bi podprle obstoječe države, ne glede na to kako so le-te osovražene, kadar jim grozi »balkanizacija« ali »tribalizem«. Argument, ki povezuje velikost države s sposobnostjo za ekonomsko življenje, je čisti nesmisel. Kaj je bila s stališča ekonomije nesposobnost za življenje pri Genovi, Brugesu ali Luebecku ali kaj je danes pri Liechtensteinu, Singapurju, Abu Dabiju ali Monaku? Pa vendar so uporabljali ta nesmiselni argument za to, da so zanimali entitetam, tako velikim in cvetočim, kot je Quebec, pravico do neodvisnosti in preprečili odpisanim primerom, kakršna sta Etiopija in Pakistan-Bangladeš, da bi razpadla. Velikost države in gospodarska prosperiteta sta prav gotovo povsem neodvisni spremenljivki. Nikakršnega dokaza ni o superiornosti velikih držav nad majhnimi, razen dokaza o tem, da so velike države ubijalski stroji. Zgolj v tem smislu je, denimo, Irak superiornjši v primerjavi s Kuvajtom, Nemčija v primerjavi z Belgijo, Sovjetska zveza v primerjavi s Poljsko, Združene države Amerike v primerjavi z Grenado, Južna Afrika v primerjavi z Lesotom. Velike države so sposobne osvajati majhne, to je edini znak njihove superiornosti.

4. Zmedenost glede razlike med državo in nacijo tako na področju družboslovnih ved kakor tudi v preprostem izražanju ni zgolj nedolžna intelektualna površnost, ampak služi interesom vladajočih elit. Najbolj običajen hokuspokus je najbolj zahrbtnen hokuspokus z vezaji, »nacionalna država« (angl. »nation-state«). Seveda obstajajo tudi take države: Japonska, Svazi in Somalija na primer, so prave nacionalne države. Velika večina prebivalstva govori isti jezik, imajo enako kulturo in zgodovino in se imajo za enotno etnijo. Toda v preprostem izražanju je prišlo do tega, da danes pojem »nacionalna država« pomeni katero koli državo: Nigerijo, Zaire, Švico, Jugoslavijo, Kanado, Trinidad, katero koli hočeš! Izraz »nacija« je postal odvečen, nadomestil ga je izraz »država«.

Dejansko je 73 odstotkov vseh neodvisnih držav na svetu večnacionalnih držav (po merilu za nacionalno državo, v skladu s katerim je le-ta enota, kjer 95 odstotkov prebivalstva govori isti jezik), 42 odstotkov etnij ali nacij pa je razdeljenih med več držav (npr. Baski, Kurdi, Korejci, Madžari, Ewi, Bakongo in mnogi drugi) (Neilsson, 1985). Do nastanka »moderne« države (če imamo leto 1789 za leto, ki označuje rojstni datum tega bitja) države niso bile ogrožene, če so pripoznale svojo večnacionalno naravo. Turški, mogulski, caristični, habsburški, britanski, francoski in drugi imperiji so se z veseljem poimenovali večnacionalni ali Vielvölkerstaaten po nemško. Celo Sovjetsko zvezo, nosilko zlate medalje pri pobijanju lastnih državljanov, je reševalo to, da še zdaj pripozna svojo večnacionalno naravo. Sedanji dogodki povsem jasno kažejo, kako realistična je bila taka percepcija.

Francoska revolucija pa je porušila iskrenost tradicionalnih imperijev. To me je pripeljalo do jedra mojega argumenta, namreč, da je moderna država, navdihnjena s francosko revolucijo in njeno ideologijo nacionalizma in suverenosti ljudstva, doživela smrtonosno mutacijo. Da bi lahko razumeli, kaj je tisto, zaradi česar so moderne države tako etnocidne in genocidne, naj najprej opredelim, kaj definira državo kot moderno državo. Modernost držav ima tri poglavitne sestavine, tehnološko sestavino, ideološko sestavino in tretjo, naravno posledico prvih dveh:

1. Moderne države imajo na voljo industrializirano tehnologijo uničevanja in množičnega terorja.

2. Moderne države legitimirajo svoj obstoj s trditvijo, da predstavljajo suverenost ljudstva.

3. Moderne države vse bolj premeščajo svoje smrtonosno nasilje z eksterne v interno uporabo in ga usmerjajo v etnocid (prizadevanja, da bi izkoreninili kulturno, jezikovno in versko raznolikost) ali genocid (ubijanje ljudi zaradi njihove etnične ali rase pripadnosti).

Povejmo kaj več o zgoraj omenjenih sestavinah.

1. Prva je povsem očitna. Ubijanje, ki ga izvršuje moderna država, je postalo precej bolj učinkovito. Ne le da so se izboljšala orožja, mogoče jih je relativno poceni množično proizvajati z velikimi industrijskimi stroji (ali pa jih kupovati od drugih držav ali zasebnih trgovcev z orožjem). Skratka, države lahko dobijo vse več orožja za vse bolj nizko ceno, nekatera orožja za množično uničevanje so prav poceni (majhne avtomatske puške, strupeni plini). Francoska revolucija se je zgodila približno ob istem času kot industrijska revolucija, tako da so lahko že Napoleonove armade streljale svoje nasprotnike s pomočjo tisočev topov. Toda resnični preboj v množičnem ubijanju se je izvršil pol stoletja pozneje z iznajdbo repetirajočega strelnega orožja, še posebej strojnice, in z železnico ter parniki za hiter transport vojaških enot, konj in artilerijskega orožja. Ameriška državljanska vojna, krimska vojna in francosko-pruska vojna so bile prve obsežne industrijske vojne, vendar pa je ista tehnologija tudi pospeševala zadnjo kolonialno ekspanzijo Evrope v Afriko in Azijo. Izjemna superiornost belih nad črnimi je bila superiornost Gatlinovih pušk nad kopji.

Dokler je bila napredna ubijalska tehnologija zunaj dosega večjega dela sveta, kot je bilo do druge svetovne vojne, jo je bilo mogoče zelo učinkovito uporabiti za osvajanje. Danes pa lahko majhna gverilska krdela s puškami AK47, raketami zemlja-zrak in plastičnimi eksplozivi spravijo ob zid velike sile, povzpetni diktatorji majhnih dežel pa jih lahko izsiljujejo z grožnjami, da bodo povzročili nesprejemljivo škodo (kakor je poskušal Sadam Husein leta 1990 in pri tem šel nekoliko predaleč). Od prve svetovne vojne naprej so zunanje vojne med velikimi državami

s primerljivo oborožitvijo postale igra negativne vsote: izgublajo vsi. Vpliv dveh svetovnih vojn na vse vojskujoče se evropske države to dokazuje. Le Združene države so bile pravi zmagovalec, večidel zato ker so se v vojno vključile pozno in z razdalje. Njihova domovina je bila zunaj dosega njihovih sovražnikov. Zadnji primer, ki kaže, da je v mednarodnih vojnah vedno težje zmagati, je vojna med Iranom in Irakom, ki je predstavljala ponovitev prve svetovne vojne v manjšem obsegu (pozicijsko vojskovanje, napadi z velikim valom ljudi, strupeni plini) in je imela isti izid: popolno izčrpanost. Skratka, moderne države so postale ogromni vojaškoindustrijski kompleksi z izjemno veliko, a vse bolj neuporabno uničevalno močjo. Sovjetska zveza je prva velika država, ki je razpadla v precejšnji meri zaradi okorne smrtonosne teže svojega vojaškega in represivnega stroja. Hipertrofija vojske, policije in Gulaga je proizvedla sklerozo države. Državni aparat zunanjega in notranjega terorja se je utopil v potoku krvi, ki ga je povzročil. Parazitska država je ubila svojega gostitelja – družbo.

2. Druga značilnost modernih držav, ki jo omenja večina analitikov nacionalizma (npr. Deutsch, 1966, 1969; Emerson, 1960; Huntigton, 1968; Seton-Watson, 1977; Smith, 1979; Snyder, 1976), je ta, da se je po francoski revoluciji razširila nova ideološka moda. Države so vse bolj utemeljevale svojo legitimnost s »suverenostjo ljudstva« in z njo nadomestile božjo pravico kraljev, paternalizem ali pa preprosto, toda učinkovito prepričanje, da je moč pravica. Zdaj vladajoče oblasti trdijo, da inkarnirajo »voljo ljudstva«, in so pričele oblikovati nove, po njihovem mnenju reprezentativne institucije. Toda kdo je »ljudstvo«, katerega kolektivno voljo menda izražajo? Če ima kolektivno voljo, potem je zelo verjetno skupnost in ne zgolj kup posameznikov. Ne morejo biti družbeni razredi ali sloji, saj so njihovi interesi preveč jasno v medsebojnem nasprotju. Poleg tega pa se je revolucija borila proti razrednim interesom in privilegijem. Vendar pa je obstajala neka druge kolektivnost, ki je obstajala že prej, nacija, ki je bila idealna za to, da postane novi legitimacijski mit države. Ljudstvo je bilo preprosto nacija.

Kajpada je nacionalizem starejšega datuma kot moderna država, vendar je šele v 19. stoletju postal legitimacijski mit države. Nova država je bila legitimna le v primeru, če je bila politična oblast nacije, in obratno, nacija si je zdaj lastila državnost. Če bi bila večina držav nacije ali nekaj zelo podobnega temu in bi večina nacij imela državo, bi bila nova ideologija ustrezen opis dejanskega stanja. Vendar pa sta bila celo rojstno mesto in prototip moderne države, jakobinska in Napoleonova Francija, zelo daleč od tega, da bi bila nacija, to je postala šele stoletje pozneje, kot je Eugene Weber (1979) zelo dobro dokumentiral. Grande nation je postala zgolj zato, ker je brezobzirno zatirala jezike in tradicijo ducata petites nations, ki so živele okoli Ile de France: Flemingi, Bretonci, Alžajci, Korzičani, Katalonci, Occitanci, Baske in druge. Rodil se je načrt za oblikovanje nacije: etnocid (kulturno zatiranje etnične in jezikovne raznolikosti) ali genocid (fizično iztrebljanje etnij). Če naj država postane ena nacija, potem očitno ni prostora za druge nacije.

Oblikovanje nacije in uničevanje nacije sta postali komplementarna vidika iste politike za uresničevanje etničnih, verskih, jezikovnih, političnih in ekonomskih interesov tistih, ki so nadzirali državo na račun vseh drugih. Država se identificira z eno etnično skupino (pri čemer sploh ni nujno, da se identificira s skupino, ki ima številčno večino, npr. v Južni Afriki je Afrikanerjev, ki vladajo, le osem odstotkov celotne populacije), kar Nemci primerno imenujejo Staatsvolk. Vsi drugi so v podrejenem položaju.

Lahko bi trdili, da dominacija ene etnične skupine nad državo ni moderen

pojavnost. Ali ni bil, na primer, turški imperij turška država? Odgovor je, da v mnogih pomembnih pogledih ni bil. Nemuslimanske manjšine (še posebej Židi, Armenci in Grki) so imele v sistemu »millet« precejšnjo avtonomijo in privilegije, za nameček pa so bile še številčno neproporcionalno predstavljene v višjih delih hierarhije vladanja in poslovnega življenja, kakor so bili številni tuji svetovalci in plačanci. Janičarji, okostje vojske, so izhajali iz nemuslimanskih, neturških skupin. Kristjani in Židje so bili glede veroizpovedi povsem svobodni. Vsak je lahko govoril svoj jezik, v grškem jeziku, na primer, so v precejšnji meri govorili v urbanih predelih. Carigrad je bil Babilon ljudstev in jezikov. Skratka vladajoči razred imperija ni zanimalo, kakšen jezik govorijo ljudje, pomembno je bilo le, da so bili pokorni in so plačevali davke.

Usodna mutacija se je izvršila med prvo svetovno vojno, ko je turški imperij razpadel v psevdonacionalne države, med njimi v pol ducata arabskih držav, ki so bile pod britanskim in francoskim patronatom (vključno Palestina in Libanon, bodoči žarišči neskončnih nacionalnih konfliktov). Preostanek imperija je postal Turška republika, ki so jo vodili militantni nacionalisti, znani pod imenom mladoturki. Izid je bil prvi velik genocid dvajsetega stoletja, umor več kot milijona Armencev (Hovanisian, 1986). Odtlej je zgodovina Turčije zgodovina netolerantnosti do vseh neturških manjšin, celo do muslimanskih, kakršni so Kurdi, katerih obstoj gladko zanikajo. Ni nikakršnih Kurdov, pripoveduje turška vlada celemu svetu, so le »gorski Turki«. Kar zadeva genocid nad Armenci, se ta nikoli ni zgodil, če bi verjeli turški vladi; med vojno je umrlo veliko ljudi, med njimi tudi Armenci, vendar je bila to le nesrečna posledica neizogibne vojne vihre, kot pravi uradno turško zgodovino pisje. Tudi Turki so trpeli. (To nas spominja na Himmlerjevo sočustvovanje s pripadniki njegove SS, ki so imeli tako težko delo, ko so vodili koncentracijska taborišča.)

Tradicionalni imperiji so bili na splošno strpni ali pa vsaj brezbrizni do etnične, jezikovne ali celo verske raznolikosti. Pravzaprav so celo uživali v raznolikosti svojih podanikov. Kolonialna Indija, Nigerija ali Kongo so bile narejeni po naročilu za politiko »deli in vladaj«. Kolikor več plemen, kast in veroizpovedi, toliko bolj veselo bo, je bilo stališče vladajočega razreda. Celo Francozi so bili precej indiferentni pri svoji politiki asimilacije v Aziji in Afriki. Francoska država je brezobzirno izvajala asimilacijo znotraj heksagone (metropolitanska Francija). V Senegalu, Madagaskarju, Indokini ali celo v Alžiriji nikoli ni zares verjela, da so vsi ti temni koloniziranci potencialni Francozi. Sistematično zatiranje etnične raznolikosti je značilnost modernega nacionalizma. Kolonialni imperiji pa lahko čisto srečno živijo v Babilonu jezikov in kultur.

3. Naravna posledica prve in druge značilnosti modernih držav je bila premik z zunanjega k notranjemu nasilju. Bolj ko orožje postaja destruktivnejše in enakomerno porazdeljeno med države, tako da lahko celo tretjerazredne sile grozijo z množičnim uničenjem, toliko manj privlačne postajajo zunanje vojne in toliko manj verjetno je, da bodo prinesle zmagovalca. Vietnamci in Afganistanci lahko spravijo super sile v krvav in drag pat položaj ali jih celo porazijo. Celo zmaga v zalivski vojni je Pirova zmaga: Kuvajt je bil najprej porušen, šele potem so ga rešili. Hkrati pa je znotraj meja psevdonacionalnih državah raztresenih cel kup sovražnih in ujetih nacij, ki jih želijo podrediti v imenu oblikovanja nacije.

Številke so zgovorne. Harff in Gurr (1987), ki sta izdala nekrologijo množičnega nasilja s strani države po letu 1945, sta dokumentirala, da sta bili najmanj dve tretjini ljudi, ki so jih ubile države, notranji žrtvi genocidov ali »politicidov«, kakor sta jih imenovala. Ocene o internih žrtvah znašajo od 6,8 do 16,3 milijona (skrat-

ka, mega smrti) med letoma 1945 in 1987, odvisno od tega, katere številke sprejmemo pri ocenjevanju. Primerjamo to s 3,34 mega smrtmi v mednarodnih vojnah med letoma 1945 in 1980. Po mnenju obeh avtorjev je bilo šest internih dogodkov, ko je prišlo do mega smrti: ZSSR, Ljudska republika Kitajska, Indonezija, Pakistan-Bangladeš, Kambodža in Afganistan. Edini povsem očiten mednarodni dogodek v tem smislu je bil vojna med Iranom in Irakom, ki pa v njuno statistiko ni vključena, saj se pri njej številke o mednarodnih konfliktnih zaključijo z letom 1980. Harff in Gurr imata tretjo kategorijo za »kolonialne in državljanske vojne«, ki vključuje take podaljšane konflikte, kot sta vojna v Indokini in nigerijska državljanska vojna, kar je povzročilo še nadaljnjih 3,13 mega smrti. Mnoge od teh državljanskih vojn so se po svoji naravi le malo razlikovale od politicidov in genocidov ali pa je med njihovim potekom prišlo do množičnih pobojev neoboroženih civilistov s strani vlad posameznih dežel.

Ne glede na to kako klasificiramo umor, ki ga podpira država, je povsem očitno, da so od druge svetovne vojne naprej približno tri četrtine vseh smrti povzročile države, ki so klale svoje državljane v genocidih in politicidih. Zdi se, da je ocena o desetih mega smrtih v tem obdobju povsem realna.

Moja analiza bo brez dvoma vznejevoljila in užalila mnoge. Prvič, elite, ki imajo nadzor nad državo, vztrajajo pri tem, da so etnocidi in genocidi interne zadeve ter da svetovni red temelji na tem, da vlade druga drugi dajejo *carte blanche* za pobijanje lastnih državljanov. Tak je bil povsem očitno tudi prevladujoč »gentlemen's agreement« v Združenih narodih (žalostno napačno ime za Prepirljive države). V tem svetohlinskem forumu elit, ki imajo nadzor nad svojimi državami, so delegati dosegli skoraj popolno soglasje le v zvezi z eno stvarjo: zagotoviti, da bo »Genocide Convention« (Konvencija o genocidu) ostala dobesedno mrtva črka na papirju (Kuper, 1981, 1982, 1985). Drugič, večina družboslovcev je storila vse, kar je mogla za to, da je napravila popolno zmešnjavo v zvezi z vprašanjem nacionalizma, seveda v korist elit, ki imajo nadzor nad državo. Zdajle se bom posvetil tej akademski zaroti zmešnjave. Politologi in družboslovci bi brez težav lahko to, da so se elite, ki imajo nadzor nad državo, poimenovali »nacionalne države«, razkrili kot prevaro, vendar so učenjaki to storili zelo redko kdaj, predvsem zaradi svoje lastne nagnjenosti k pojmovanju o suverenosti držav.

Na kakšen način so se družboslovci soočali z neprijetnim dejstvom, da večina držav v svetu niso nacije, prav tako kot večina nacij ni držav (Neilsson, 1985)? Najpreprostejše je bilo nekritično sprejemanje vezaja med besedama nacija in država v besedni zvezi »nacionalna država« (ang. »nation-state«). Ta zmeda, ki je še nihče ni raziskal, označuje vsaj 90 odstotkov del o nacionalizmu in državi, ki so bila napisana po drugi svetovni vojni. Obstajale pa so tudi bolj premetene oblike zmešnjave. Ena izmed njih je subjektivistično ali »instrumentalistično« pojmovanje etničnosti in nacionalizma, ki odreka etniji ali naciji vsakršno zunanjo ali objektivno realnost in je mnenja, da je etničnost ali nacionalnost to, kar ljudje, še posebej politične elite, pravijo, da je. Če Mobutu pravi, da je Zaire nacija, potem po tej definiciji to drži. To radikalno subjektivistično pojmovanje nacij kot izmislek politične domišljije v službi političnih koristi je pravzaprav prevladujoča pozicija v družbenih vedah.

Druga reakcija pa je bila redificirana nacionalizma ali razlikovanje med različnimi tipi nacionalizma na različnih koncih sveta ali v različnih obdobjih. Afrikanistična literatura, še posebej iz šestdesetih let tega stoletja, je dober primer takih mentalnih zavojev (Coleman in Rosberg, 1964; Hodgkin, 1956; Wallerstein, 1967; Young, 1965). Mnogi analitiki so ugotovili, da je nacionalizem v Afriki nekoliko

drugačen od nacionalizma, kakršnega poznamo v Evropi, pa so kljub temu v veliki večini sprejeli to napačno poimenovanje. Prav groteskno je označevati za »nacionalistične« civiliste ali vojaške kleptokrate, ki so si prisvojili afriške države za zasebno korist in tipično živijo od dohodkov, ki predstavljajo 50- do 100-kratno višino povprečja njihovih dežel. Prav tako je absurdno imenovati te dežele »nacionalne države«, ko pa jih je devet desetih takih, da predstavljajo »patchwork« etnij, združenih z umetnimi kolonialnimi mejami. V skoraj vseh državah Afrike imamo majhne, na Zahodu izobražene elite, ki so podedovale tuj kolonialni sistem vladanja; ki vzdržujejo svojo manjšinsko vladavino s podkupovanjem, korupcijo in nasiljem; ki so se s kompleksno mrežo nepotizma in etničnega favoriziranja polastile vseh organov državnega nadzora za zasebno izkoriščanje in korist. To je približno toliko »nacionalistično« početje, kot je »nacionalistična« siciljanska mafija, kartel Medellin ali mogulski imperij.

Zakaj so torej učenjaki kljub vsemu vztrajno uporabljali napačno poimenovanje? Odgovor nakazuje prevladujoča uporaba drugega niza izrazov, ki so tako pri srcu afrikanistom: plemo in tribalizem. Ta dva izraza se redko kdaj pojavita v političnih analizah, razen v Afriki in v domorodski Severni Ameriki. V Afriki imata povsem jasne derogativne konotacije. Nacionalizem je dober, moderen in napreden; tribalizem je slab, tradicionalen in nazadnjaški. Afriške politike hvalijo, ker si prizadevajo ohraniti »nacionalno enotnost« kot nasprotje razdruževalni grožnji primitivnega, atavističnega barbarstva plemenskih sovraštev. Ves ta krivičen besednjak, ki ga uporabljajo za opisovanje afriške politike, in vse te navidezno edinstvene značilnosti afriških konfliktov se razkrijejo kot ideološka dimna zavesa, ko spoznamo, da je to, kar v Afriki imenujejo »tribalizem«, pravzaprav avtentični nacionalizem, medtem ko t.i. »nacionalizem« afriških držav in njihovih vladajočih elit ni prav nič, kar bi bilo podobno temu.

Tako izkrivljeno uporabo izrazov je podpirala multinacionalna koalicija elit. Afrikanistični znanstveniki (večinoma iz Evrope ali iz Severne Amerike) niso mogli drugače, kot da so gledali na Afriko skozi rasistično prizmo, tako da se jim je zdelo docela smiselno označiti skupine z izrazom »plemena«, če so bili njihovi pripadniki temno pigmentirani, in uporabiti izraz »nacija«, če so bili bele polti. Tako so Amhara, Yoruba ali Zulu plemena; Finci, Danci ali Hrvati pa nacije. Tudi afriške elite so bile zadovoljne s to terminologijo, saj je upravičevala njihovo morilsko represijo do disidentskih gibanj kot nekaj naprednega, poleg tega pa je po vsem videzu legitimirala njihovo trditev, da vladajo »nacionalnim državam«. Kolonialni predsodki in neokolonialni interesi so konvergirali glede ohranjanja analitične zmede. Napačna uporaba izrazov je, na primer, olajšala uporabo dvojnih standardov pri ocenjevanju uporabe represivnega nasilja v Južni Afriki in na drugih delih te celine.

Državo, kot je Južna Afrika, ki nikoli ni hlinila, da je nacija, je mogoče brez težav obsoditi kot reakcionarno, in sicer zaradi ohranjanja arhaičnega kolonialnega sistema rasne segregacije in etnične dominacije, čeprav je raven morilske represije zmerna v primerjavi z genocidnimi orgijami, podpiranimi s strani države, do katerih je prišlo v preteklih desetletjih v Burundiju, Etiopiji, Sudanu, Liberiji, Kambodži, Iranu, Iraku ali Siriji. Seveda južnoafriška policija deluje z eskadroni smrti in ubija politične zapornike, ki so v priporu (ali je vsaj vse to počela do nedavnega), vendar pa ne zastruplja s plini bantustane, kar je denimo počel Sadam Husein s Kurdi leta 1988. Seveda južnoafriška vlada občasno z buldožerji ruši črna urbana naselja, vendar pa ni nikoli prisilno pregnala iz Soweta stotine tisočev prestradanih ljudi, kot so storili Rdeči Kmeri v Phnom Penhu. Južna Afrika pozna le en večji

dogodek, genocid, ki ga je spodbudila država: pohodi za iztrebitev Sanov (»Bušmanov«) na področju Cape, ki so se pričeli v poznem sedemnajstem stoletju in trajali vse do sredine devetnajstega stoletja. Južna Afrika je demokracija tipa Herrenvolk, okoren hibrid parlamentarnega režima za Staatsvolk, Afrikanerje in čisto običajnega kolonialnega režima naseljencev za črno populacijo. Bila bi bolj morilska država, če bi trdila, da je nacionalna država.

Kljub temu da bi znanstvena tradicija nacistični holokavst imela za edinstven ali vsaj izjemen dogodek, pa je bil genocid, storjen nad Židi med drugo svetovno vojno, zgolj eden od največjih in najbolj dokumentiranih genocidov, ki jih je povzročil moderni nacionalizem. Pravzaprav je bil eden od dveh genocidov, ki jih je zagrešil nacistični režim, drugi genocid je bil genocid, storjen nad Romi (»Cigani«), in eden od stotine genocidnih pokolov, ki so jih izvedle države v preteklih dveh stoletjih. Če genocid definiramo kot nameren, s strani države podpiran, poskus desetkanja velikega števila ljudi na osnovi rase ali etničnosti s pomočjo neposredne usmrtnitve, taborišč smrti, pohodov smrti, namerno povzročene lakote ali drugih metod za ubijanje, potem je primerov za take dogodke prav gotovo na stotine.

Večina jih je manjša po obsegu, vendar so kljub temu izjemno uspešni dogodki, ki so povzročili dejansko iztrebitev majhnih obrobni skupin, za katere so slišali le maloštevilni antropologi in jih je torej mogoče ubiti na tihem in daleč stran od žarometov nezaželene publicitete. Taka je bila usoda nešteti »domorodskih« skupin v Avstraliji, Južni Afriki in Ameriki in se še danes nadaljuje v porečju Amazonke. Celo množične genocide, kjer je bilo pobitih na stotine tisočev ali celo milijoni »civiliziranih« žrtev v Evropi, so »znova odkrili« šele pred nedavnim, npr. namerno desetkanje, povzročeno s stradanjem, mrazom in epidemijami, ki jih niso poskušali obrzdati, približno 800.000 nemških vojaških ujetnikov v ameriških in francoskih taboriščih iz leta 1945, grozodejstvo, ki ga je skoraj gotovo mogoče pripisati Dwightu Eisenhowerju (Bacque, 1989), in genocid, povzročen z lakoto, nad približno tremi do osmimi milijoni Ukrajincev, ki ga je zaukazal Stalin v letih 1932–33 (Conquest, 1986; Commission on the Ukraine Famine, 1988). Hitler, Stalin in Eisenhower sodijo v veliko bratstvo voditeljev genocidnih držav. Teror in groza množičnega genocidnega ubijanja nista motnji moderne države, ampak tičita v sami naravi moderne države. Živimo v dobi rutiniziranih holokavstov. Če je imel holokavst Židov neko posebno značilnost, potem je ta značilnost to, da je bil izveden s tevtonsko Gründlichkeit; sicer pa je bil gola rutina.

Ali je genocid v modernih državah neizogiben? Očitno ni; niso vse države ves čas genocidne. Obstajajo alternative, ki jih je treba ne le omeniti, ampak tudi razumeti njihove meje.

1. Majhne, šibke države z vojsko, ki jo sestavljajo državljani ali pa so brez vojske, so manj smrtonosne kot velike, močne države, ki imajo poklicno vojsko. To še posebej velja za majhne države, ki živijo v senci strahu pred velikimi državami, na primer Luksemburg ali Švica. Vendar pa majhne in šibke države, ki so učinkovito izolirane pred pritiski sosednjih držav ali celo pred pretokom informacij, lahko nekaznovano izvedejo genocid, kakor kaže primer Burundija.

Prav tako pa obstajajo tudi države, ki niso zmožne preprečiti orgij skupnega nasilja, ki ga pretežno podpirajo zasebniki. Šri Lanka je dober primer, vendar pa je kljub temu, da večine pokolov ni podpirala država, le-ta izzvala tamilski nacionalizem s tem, da je sprejela politiko etnične kvote in z njo sistematično favorizirala Sinhaleze. Libanon je drugi primer, ki je zelo zapleten zaradi sirijskega, palestinskega in izraelskega vpletanja.

2. Prave nacionalne države so po definiciji precej manj genocidne, saj imajo

manj tarč. Zato je, če sprejmemo, da je nacionalizem osnova legitimnosti države, zaželen razpad večnacionalnih imperijev v manjše, šibkejše, enonacionalne države. Ne le ves svet, ampak tudi številne skupine znotraj Sovjetske zveze na primer dihajo bolj sproščeno, odkar je imperij pričel razpadati. Vendar pa imajo lahko tudi prave nacionalne države maloštevilne manjšine za grešnega kozla. Židi in Romi skupaj so leta 1938 predstavljali manj kot en odstotek prebivalstva nacistične Nemčije, poleg tega pa je bila večina nemških Židov tako asimilirana, da objektivno nikakor niso bili tuja nacija. Pa vendar je bila »dokončna rešitev« izvršena potem, ko je nemško osvajanje zaobseglo milijone tujih Židov. Holokavst je bil pravzaprav eksterni in ne toliko interni genocid. Pri dveh največjih državah ubijalkah tega stoletja, nacistični Nemčiji in stalinistični Sovjetski zvezi, je bila prva, ki je bila nacionalna država, eksterno genocidna, druga pa, ki je bila večnacionalni imperij, je bila interno genocidna (po najbolj verjetnih ocenah 30 do 60 milijonov žrtev). Navidezna izjema glede Nemčije pravzaprav potrjuje našo drugo trditev.

3. Če niso razpadle v neodvisne nacionalne države, se večnacionalne države najbolj približujejo švicarskemu modelu ohlapne konfederacije avtonomnih etničnih ali celo subetničnih enot, kakršen je švicarski kanton. Konfederalna rešitev za vzpostavitev lokalne avtonomije je še posebej privlačna tam, kjer etnične skupine bolj ali manj strnjeno živijo na delu ozemlja neke države, kakor v Belgiji, Švici, Jugoslaviji, Sovjetski zvezi, Kanadi (angleški in francoski Kanadčani), Indiji in mnogih drugih. Bolj ko so etnične skupine ozemeljsko razpršene in bolj ko neka območja postajajo multietnična (še posebej urbana območja), tem bolj kočljivi postajajo etnični problemi. Iz tega se je mogoče naučiti, da bi morale države prenesti moč na lokalne oblasti in da bi morale poskušati preprečiti kolonialna naseljevanja, npr. Rusov v neruska področja Sovjetske zveze, Židov na Zahodni breg v Palestini ali Javancev na otok Borneo in Zahodni Irian, če omenimo le tri načrte, ki jih podpirajo države, da bi razširile prevlado Staatsvolk v etnično tujih področjih. Vsak kolonizacijski načrt vsebuje semena etničnega konflikta in potencialnega genocida.

4. Kaj je mogoče narediti s številnimi področji v svetu, ki so etnično pomešana, kjer jasna ozemeljska delitev vzdolž nacionalne meje ni mogoča ali pa bi bila predraga? Celó v takih primerih bi se utegnilo izkazati, da delitev ni tako slaba rešitev, kakor kaže relativno uspešen primer Cipra (čeprav jo je vsilila turška vojska). Več kot tretjina Grkov in Turkov, ki živijo na otoku, se je morala izseliti, kar je povzročilo veliko osebnega trpljenja in velike stroške, vendar je po delitvi in oblikovanju dveh, z etničnega stališča mikro držav, etnično nasilje prenehalo. Tudi palestinska delitev bi se utegnila končati uspešno, če je ne bi leta 1967 izničilo izraelsko vojno osvajanje. Kakor koli že, priznati moramo, da je taka delitev pogosto nerealistična in nezaželena.

Obstaja veliko tipov etnično in/ali resno »pomešanih« situacij in vsaka ima svoje specifične probleme: posuženjska situacija, denimo na Karibih, v Braziliji in Združenih državah; množični valovi imigrantov, denimo v Kanado, Argentino, Avstralijo in Združene države; začasna migracija delovne sile, kakor denimo v številnih afriških in evropskih mestih; »posredniške« trgovske skupnosti, kakršne so, denimo, kitajske in indijske v jugovzhodni Aziji, vzhodni Afriki in na Karibih, itd. Prav raznolikost takih situacij onemogoča preproste rešitve, zato so se politike držav zelo razlikovale med seboj, kar je imelo tudi zelo različne posledice. Na enem koncu so se dogajali genocidni poboji, npr. Kitajcev v Indoneziji; spodbujani terorizem, ki naj bi povzročil množični beg (npr. Palestincev v Izraelu med obema vojnama); s strani države organiziran izgon (npr. Azijcev iz Ugande pod vladavino

Idija Amina). Na drugem koncu pahljače pa so nekatere države, ki so institucionalizirale, kar je Lijphart (1977) imenoval »konsociacionizem«. V deželah, kot denimo v Belgiji, Kanadi, Jugoslaviji in drugih, je uradna politika države federalizem, ki temelji na večjezičnosti in pripoznanju etničnih razlikosti, poleg tega pa še sistem etnično proporcionalne zastopanosti v organih vladanja.

Med obema skrajnostma netolerantnosti na eni strani in spodbujanja etnične raznolikosti na drugi pa je cel niz drugačnih državnih politik. Nekatere države, še posebej Francija in večina držav Latinske Amerike (z delno izjemo Paragvaja), so odločno ignorirale kulturno in jezikovno raznolikost ter z uradno enojezičnostjo in propagiranjem »nacionalne« kulture vladajoče elite vsilile prevladujoč jezik in kulturo. S strani države spodbujana asimilacija v prevladujočo etnijo je bistvo prizadevanj za »oblikovanje nacije«, s katerimi se izdatno širokoustijo mnoge vlade in lahko sega od pasivnega etnocida, ki se izvaja z »nenevarnim zanemarjanjem« manjšinskih kultur, za katere velja mnenje, da so na »naravni« poti v izumrtje, pa vse do aktivnega etnocida, ki prepoveduje uporabo jezikov, prisiljuje ljudi, da spreminjajo svoja imena, prepoveduje kulturo in vsiljuje etnično utemeljene pravne restrikcije v zvezi z lastništvom, poroko, trgovanjem, zaposlovanjem itd.

Pogosto se tudi dogaja, da ista dežela hkrati ali v izmenjujočih se intervalih izvaja več oblik etnične represije, ki sega od genocida do »nenevarnega zanemarjanja«. Združene države so na primer v izmenjujočih se intervalih uporabljale celo pahljačo represije proti ameriškim Indijancem: genocid, izgon, »preselitve« na druge območja, kraja zemlje, jezikovno in kulturno zatiranje, prisilno vključevanje otrok v vladne šole, zapiranje v interne kolonije (»rezervate«), »nenevarno zanemarjanje« »politike dokončnih akcij« in parodija »nacionalne avtonomije«, ki je temeljila na nenehnem kršenju »pogodbenih pravic«.

Na malce drugačen način so nekatere dežele izvajale različne oblike in stopnje represije proti različnim etničnim skupinam. Turčija, na primer, je izvajala genocid nad Armenci in večkrat poskušala izvesti nasilni etnocid nad Kurdi, vendar pa je bila relativno strpna do Židov. Skratka, različic je nešteto (Horowitz, 1985; van den Berghe, 1981, 1990; Wirsing, 1981). Celo navidezno nenevarne politike, kakršni sta »nasprotna diskriminacija« (reverse discrimination) ali »afirmativno delovanje« (affirmative action), sta pogosto imeli za tiste, ki naj bi imeli korist od tega, posledice, nasprotno pričakovanjem, in sta se pravzaprav izkazali kot politiki tokenizma in internega kolonializma (Glazer, 1975; van den Berghe, 1981).

Če si človek za to, da bi živel svoje življenje znotraj jezikovnega in kulturnega medija po lastni izbiri, prizadeva za strpnost glede etnične raznolikosti in za maksimalno ohranitev pravic posameznika, potem pretekle izkušnje mnogih držav ponujajo le malo receptov in svaril. V idealnem primeru država ne bi smela biti povezana s katero koli posebno skupino, ampak bi morala biti nevtralna, skupna lastnina vseh njenih državljanov. Zavzemam se za razširitev načela sekularizacije v religiji na jezik in druga kulturna področja. Država bi morala tolerirati vse religije in ne bi smela biti povezana z nobeno od njih. Na enak način bi morala biti država tudi »denacionalizirana«.

Ta recept je zelo težko udejaniti, predvsem na jezikovnem področju, ker je za komuniciranje nujno potrebno uporabiti nek jezik, medtem ko je brez težav mogoče izvajati vladne posle brez reference na religijo. Domala neizogibno postane jezik večine (ali jezik vladajoče elite) prevladujoči jezik. Vendar pa državi ni potrebno razglasiti nekega jezika za »nacionalnega« in nima nikakršnih pooblastil,

da promovira, štiti ali spodbuja kateri koli jezik na račun drugih jezikov. Jeziki tekmujejo med seboj na nekakšnem trgu koristnosti, v katerega naj bi se država ne vpletala, razen morda na področju šolstva, kjer bi moralo biti šolanje na vseh ravneh dostopno v jezikih po izbiri posameznikov (ali njihovih staršev), in v razne upravne službe, kjer naj bi, če je le mogoče, uradovali v jeziku tistih, ki potrebujejo njihove storitve.

Na etnično mešanih področjih ta recept predpostavlja prožno politiko pragmatične večjezičnosti, ki temelji na povpraševanju, in v kateri država ne bi smela razglasiti katerega koli od jezikov za uradni jezik ali pa ne bi smela priznati kakršnih koli dokončnih jezikovnih pravic uradno pripoznanim etničnim skupinam, ampak bi morala preprosto priskrbeti večjezične možnosti za ljudi kot posameznike. Na primer, na področju Sončnega pasu Združenih držav Amerike, kjer živi velika hispanska manjšina, imajo vsi starši, bodisi hispanskega bodisi angleškega jezikovnega izvora in prakse, praktično možnost, da lahko pošljejo svoje otroke v šolo s španskim učnim jezikom, v šolo z angleškim učnim jezikom ali pa v dvojezično šolo, dalje, da opravljajo standardne teste v enem od obeh jezikov, itd. Ta način se precej razlikuje od politike priznavanja posebne pravice Hispancem, da hodijo v šolo s španskim učnim jezikom, taka politika posebnih pravic manjšinskih skupin je namreč nujno nepriljubljena in pogosto nosi pečat inferiornosti manjšinske skupine.

Torej država ne bi smela biti le denacionalizirana, ampak bi morala poleg tega vključevati vse svoje državljane strogo kot posameznike, ki imajo enake pravice in kjer ne obstaja uradno pripoznanje pripadnosti kateri koli skupini. Država bi morala ščititi etnično ali rasno identito kot možnost posameznika (pod pogojem, da se s tem ne izvaja diskriminacija nad drugimi), vendar se država sama pri tem ne bi smela ukvarjati s tem, kako se ljudje identificirajo, kaj šele da bi svojo politiko utemeljevala na takih identifikacijah. Pravzaprav država sploh ne bi smela spraševati po etnični ali rasni pripadnosti, tako kot ne bi smela spraševati po veroizpovedi. Skratka, etničnost bi morala biti v celoti del zasebne sfere, tako kot je veroizpoved v sekularnih državah.

Posledica vsega tega je, da bi se morala država tudi odpovedati politikam, ki bi temeljile na etnični ali rasni pripadnosti in s katerimi bi podelila posebne pravice ali prednosti skupinam, za katere meni, da jim je treba odpraviti ali popraviti storjene krivice. Nasprotna diskriminacija, sistemi kvot in »afirmativno delovanje«, ki temeljijo na rasni ali etnični pripadnosti, imajo ne glede na svojo dobronamernost skoraj vedno negativni povratni učinek, ker jih skupine, ki so zaradi njih navidezno privilegirane, zavračajo, ker ponižujejo manjšinske skupine, ker je njihova posledica le tokenizem, ker premikajo odločanje, ki se izvaja na širši osnovi, utemeljeni na razredu, k sistemskim neenakostim, ker manjšinske skupine postavljajo drugo proti drugi, ker imajo znotraj deprivilegiranih skupin koristi tisti, ki že uživajo privilegije, in ker na splošno zastrujejo etnične in rasne konflikte ter ohranjajo predsodke. Politike odpravljanja krivic bi morale temeljiti na razredu in ne na rasni ali etnični pripadnosti, poleg tega bi morale upoštevati socialno-demokratska načela, kakršna so progresivno obdavčenje, programi socialne pomoči, ki bi temeljili na dejanskih potrebah, in podobno, merila za kvalificiranje pa bi morala biti strogo socioekonomska in se ne bi smela ozirati na pripadnost neki skupini.

Francoska in ameriška revolucija sta ustvarili sekularno državo in to je bil verjetno njun največji dosežek, če upoštevamo prejšnja obdobja verske tiranije in konflikta. Ko se je država prenehala opredeljevati ter vpletati v verske konflikte, so se le-ti v precejšnji meri premaknili v sfero zasebnega tekmovanja. Vendar pa

sta ti revoluciji na žalost ustvarili tudi pošast nacionalistične države. Dve stoletji s strani države podpiranega etnocida in genocida sta čisto dovolj. Če že morajo obstajati države, s čimer pa se nisem pripravljen strinjati, potem naj bodo majhne, šibke in obkrožene z naddržavnimi ekonomskimi agencijami, kakršna je Evropska skupnost. Predvsem pa morajo biti ne le sekularne, ampak tudi denacionalizirane. Prave nacionalne države so v svoji omejenosti že tako dovolj slabe. Večnacionalne države, ki si nadevajo krinko nacij, pa imajo tako smrtonosno zgodovino, da jih ni mogoče več tolerirati. Najmanj, kar je treba storiti, je, da jim snamemo krinko, vsem brez razlike.

LITERATURA

- Almond, Gabriel A., in James S. Coleman, ur. (1960), *The Politics of the Developing Areas*, Princeton, Princeton University Press.
- Bacque, James (1989), *Other Losses*, Don Mills, Ont., Stoddart.
- Coleman, James S. (1958), *Nigeria. Background to Nationalism*, Berkeley, University of California Press.
- Coleman, James S., in Carl Rosberg, ur. (1964), *Political Parties and National Integration in Tropical Africa*, Berkeley, University of California Press.
- Commission on the Ukraine Famine (Odbor za lakoto v Ukrajini) (1988), *Investigation of the Ukraine Famine, 1932-1933, Report to Congress*, Washington, United States Government Printing Office.
- Connor, Walter (1990), "When is a Nation?," *Ethnic and Racial Studies*, 13, 1:92-103.
- Conquest, Robert (1986), *The Harvest of Sorrow*, New York, Oxford University Press.
- Deutsch, Karl W. (1966), *Nationalism nad Social Communication*, New York, MIT Press. 1969 *Nationalism and Its Alternatives*, New York, Knopf.
- Deutsch, Karl W. in William J. Foltz, ur. (1963), *Nation Building*, Atherton, New York.
- Emerson, Rupert (1960), *From Empire to Nation*, Cambridge, Mass., Harvard University Press.
- Gellner, Ernest (1982), *Nations and Nationalism*, Oxford, Basil Blackwell.
- Glazer, Nathan (1975), *Affirmative Discrimination*, New York, Basic Books.
- Harff, Barbara in T. R. Gurr (1987), "Genocides and Politicides Since 1945," *Internet on the Holocaust and Genocide*, December, Special Issue 13:1-5.
- Hodgkin, Thomas (1956), *Nationalism in Colonial Africa*, London, Muller.
- Horowitz, Donald L. (1985), *Ethnic Groups in Conflict*, Berkeley, University of California Press.
- Hovannisian, Richard, ur. (1986), *The Armenian Genocide in Perspective*, New Brunswick, Transaction Books.
- Huntington, Samuel P. (1968), *Political Order in Changing Societies*, New Haven, Yale University Press.
- Kuper, Leo (1981), *Genocide*, New York, Penguin Books.
- (1982), *International Action Against Genocide*, London, Minority Rights Group.
- (1985), *The Prevention of Genocide*, New Haven, Yale University Press.
- Lijphart, Arend (1977), *Democracy in Plural Societies*, New Haven, Yale University Press.
- Musur, G. (1966), *Nationalism in Latin America*, New York, MacMillan.
- Nielsson, Gunnar P. (1985), "States and 'Nation-groups', A Global Taxonomy," v E. A. Tiryakian in R. Rogowski, ur., *New Nationalism of the Developed West*, Boston, Allen and Unwin.
- Seton-Watson, H. (1977), *Nations and States*, London, Methuen.
- Smith, Anthony D. (1979), *Nationalism in the Twentieth Century*, Oxford, Martin Robertson.
- (1981), *The Ethnic Revival*, Cambridge, Cambridge University Press.
- Snyder, L. (1976), *The Varieties of Nationalism, A Comparative View*, Hinsdale, Ill., Dryden Press.
- Tilly, Charles, ur. (1975), *The Formation of National States in Western Europe*, Princeton, Princeton University Press.
- Tiryakian, Edward A., in Ronald Rogowski, ur. (1985), *New Nationalisms of the Developed West*, Boston, Allen and Unwin.
- van den Berghe, Pierre L. (1981), *The Ethnic Phenomenon*, New York, Elsevier.
- van den Berghe, Pierre L., ur. (1990), *State Violence and Ethnicity*, Niwot, University Press of Colorado.
- Wallerstein, Immanuel (1967), *Africa, The Politics of Unity*, New York, Random House.
- Weber, Eugen (1979), *Peasants into Frenchmen, The Modernization of Rural France: 1870-1914*, London, Chatto and Windus.
- Whitaker, A. P. (1962), *Nationalism in Latin America, Past and Present*, Gainesville, University of Florida Press.
- Wirsing, Robert, ur. (1981), *Protection of Ethnic Minorities*, New York, Pergamon Press.
- Young, Crawford (1965), *Politics in the Congo, Decolonization and Independence*, Princeton, Princeton University Press.